

УДК 1.111'37

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-5-4>

Олена ЗАГРАНОВСЬКА,

orcid.org/0000-0002-2018-3727

асистент кафедри англійської філології

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

(Івано-Франківськ, Україна) *olenazagranovska1@gmail.com*

Юлія ЛОВЧУК,

orcid.org/0000-0003-2395-5400

асистент кафедри англійської філології

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

(Івано-Франківськ, Україна) *rredkoy@gmail.com*

СТРУКТУРНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРЯМИХ ТА НЕПРЯМИХ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ ТА СПОСОБИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ В СУЧАСНОМУ АНГЛІЙСЬКОМУ МОВЛЕННІ

У статті проведено аналіз структурної природи прямих та непрямих мовленнєвих актів, на прикладах сучасною англійською мовою показано особливості їх реалізації в сучасному англійському мовленні.

У мовознавстві МА трактується як «цілеспрямована мовленнєва дія, яка відбувається відповідно до принципів і правил мовленнєвої поведінки, що розглядається в межах прагматичної ситуації». МА вважається невід'ємним компонентом реалізації комунікативного процесу. Основоположником теорії МА вважають філософа Дж. Остін, який у 1955 р., у межах Джеймсівського курсу, Гарвардського університету розпочав висвітлювати дану проблему. Ідеї Остіна продовжували філософи-аналітики, логіки та прагматики Дж. Серль, П. Строссон, Г. Грайс, Дж. Ліч, лінгвісти А. Вежбицька, М. Нікітін та ін.

Структурними складовими акту є локуція, іллокуція та перлокуція. Кожен з цих складових здійснює певну фонетичну, граматичну та лексичну функцію, робить акт повноцінним, що веде до реалізації комунікативного процесу.

МА може бути прямим та непрямим. Для прямих МА характерне відкрите неприховане передавання змісту повідомлення та чітка структура. Серед них виділяють репрезентативи (асертиви), директиви, комісиви, експресиви, декларативи, що характеризуються певним семантичним змістом.

Стосовно непрямих МА, зміст висловлювання зазвичай є прихованим, імпліцитним. Комунікативний зміст непрямих мовленнєвих актів виводиться не із змісту (значення) пропозиції, а із засобів мовленнєвого коду, вжитих у конкретній ситуації, з конкретними мовцями, конкретною тематикою спілкування. Поширеними у вжитку є непрямі МА, що передають прохання, наказ, пораду, запрошення до дії, зацікавлення, докору тощо.

У дослідженні, на прикладах сучасною англійською мовою показано способи реалізації прямих та непрямих МА у сучасній англійській мові, що складають основу процесу спілкування. Знання структурних складових та семантичних особливостей властивих для обох типів МА та грамотне вживання даних актів у спілкуванні сприяє успішному досягненню бажаної комунікативної мети. Широке вживання прямих та непрямих МА у мові дає можливість чітко донести комунікативну мету, сприяє збагаченню лексичного складу комунікантів і робить процес спілкування між людьми бажаним та успішним.

Ключові слова: мовленнєвий акт, дискурс, комунікативна мета.

Olena ZAGRANOVSKA,

orcid.org/0000-0002-2018-3727

Assistant at the Department of English Philology

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

(Ivano-Frankivsk, Ukraine) olenazagranovskal@gmail.com

Yuliia LOVCHUK,

orcid.org/0000-0003-2395-5400

Assistant at the Department of English Philology

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

(Ivano-Frankivsk, Ukraine) rredkoy@gmail.com

STRUCTURAL CHARACTERISTICS OF DIRECT AND INDIRECT SPEECH ACTS AND METHODS OF THEIR REALIZATION IN MODERN ENGLISH SPEECH

The article studies the structural nature of direct and indirect acts of speech, the peculiarities of their realization in the communicative process is shown on the examples given in the modern English language.

In linguistics, a speech act is interpreted as "a purposeful speech action that takes place in accordance with the principles and rules of speech behavior considered within the limits of a pragmatic situation". A speech act is considered an integral component of the implementation of the communicative process. J. Austin, the philosopher, is considered to be the founder of the speech acts theory, who in 1955, within the framework of the James course at Harvard University, began to highlight this problem. Austin's ideas were continued by analytical philosophers, logicians and pragmatists J. Searle, P. Strosson, G. Grice, J. Leach, linguists A. Vezhbytska, M. Nikitin, and others.

The structural components of the act are locution, illocution, perlocution. Each of these components performs a certain phonetic, grammatical and lexical function, makes the act complete which helps the communicative process to be carried out.

Speech acts can be direct and indirect. Direct acts are characterized by open undisguised expression of the message content and by a clear structure. Among them linguists distinguish assertive, directive, commissive, expressive acts and declarations. They are all characterized by a certain semantic meaning.

As for the indirect speech acts, the meaning of the expression is usually hidden (implicit). The communicative meaning of the indirect speech act is derived not from the content of the sentence, but from the means of the speech code used in a specific situation, with certain speakers and a specific topic of communication. Indirect acts conveying a request, order, advice, invitation to action, interest, reproach, etc. are widely used in modern speech. In our study, using the examples in the modern English language, the ways of usage of direct and indirect speech acts in the discourse which form the basis of the communication, are shown. The knowledge of the structural nature and semantic features characteristic of both types of speech acts and the competent implementation of these acts in communication contribute to the successful achievement of the desired communicative goal.

Key words: *a speech act, discourse, communicative aim.*

Постановка проблеми. У світлі сучасних досліджень лінгвістичних наук, вагомим є вивчення питання мовленнєвого акту як невід'ємного засобу реалізації комунікативної мети в межах людського спілкування. Зокрема, комунікативно зорієнтована лінгвістика зосереджена на дослідженні комунікативного процесу, що відбувається за допомогою мовленнєвих актів, з дотриманням норм та правил інтеракції. Саме тому аналіз мовленнєвого акту як цілеспрямованої мовленнєвої дії, що здійснюється відповідно до правил мовленнєвої поведінки, викликає дедалі більший інтерес як серед українських, так і зарубіжних мовознавців. Потреба дослідження мовної комунікації загалом та аналіз способів впливу на людину за допомогою слова зокрема стає дедалі актуальнішою у сучасній науці. Важливо зазначити, що успішність комунікативної взаємодії з дотриманням норм і правил комунікативної

поведінки учасників інтеракції у різних умовах спілкування визначається певними факторами, зокрема знанням лінгвістичного рівня мови, рівнем володіння правилами мовлення певної мовної спільноти. Поведінка та вибір засобів спілкування визначаються культурою, соціальними відносинами, моральними цінностями людей, які розмовляють цією мовою.

В мовознавстві мовленнєвий акт, (далі – МА) розглядається як спосіб досягнення індивідом поставленої мети спілкування, адже саме МА перетворює мовне висловлювання в носія комунікативного смислу. Ось чому дослідження поняття МА та його роль у здійсненні успішного спілкування є досить актуальним на даному етапі розвитку теорії (Бацевич, 2005: 186).

З вище сказаного витікає **актуальність** нашого дослідження МА як основного засобу реалізації спілкування, в якому комуніканти досягають чи

не досягають бажаної комунікативної мети. Спілкування людей відбувається у межах комунікативного акту, складовими якого є особистості учасників комунікації (адресанта і адресата) як носіїв соціальних ролей, психічних властивостей, психологічних якостей, духовних, естетичних тощо ідеалів, когнітивних особливостей; конститутивні елементи спілкування; повідомлення, яке поєднує комунікантів тощо (Бацевич, 2005: 186).

Аналіз досліджень. Основоположником теорії МА вважають філософа Дж. Остін, який у 1955 р., у межах Джеймсівського курсу, Гарвардського університету розпочав висвітлювати дану проблему. Ідеї Остіна продовжували філософи-аналітики, логіки та прагматики Дж. Серль, П. Строссон, Г. Грайс, Дж. Ліч, лінгвісти А. Вежбицька, М. Нікітін та ін. (Бацевич, 2005: 186).

У мовознавстві МА трактується як «цілеспрямована мовленнєва дія, яка відбувається відповідно до принципів і правил мовленнєвої поведінки, що розглядається в межах прагматичної ситуації» (Арутюнова, 1990: 136). МА завжди співвіднесені з особою мовця і є складовою комунікативного акту поряд з актом адитивним (тобто комунікативною дією слухача) і комунікативною ситуацією (Вікіпедія, Електронний ресурс).

Основними рисами МА є інтенціональність, цілеспрямованість і конвенціональність. **Інтенціональність** (лат. *intentio* – намір, прагнення) – властивість свідомості бути спрямованою на деякий об'єкт. Одне з основоположних понять філософії феноменологізму, започаткованої Едмундом Гуссерлем, а також сучасної аналітичної філософії свідомості (Вікіпедія, Електронний ресурс). Позначає властивість свідомості і мови, яка ґрунтується на тому, що свідомість є завжди усвідомленням чогось, вона спрямована на предмети, що перебувають поза свідомістю, але розуміє їх згідно з власною природою і притаманними їй правилами функціонування.

Цілеспрямованість МА передбачає втілення у висловлюванні певної інтенції, певної комунікативної мети, що надає виразу конкретної семантичної спрямованості. Конвенціональність передбачає наслідки впливу смислового акту на конкретного адресата чи аудиторію. **Метою** нашого дослідження є прямі та непрямі МА, розгляд їхніх структурних складових та аналіз особливостей їх вживання в сучасному англійському мовленні. Звідси і основне **завдання** дослідження – розглянути структурну природу МА та на прикладах сучасною англійською мовою показати особливості їх реалізації в процесі комунікації.

Предметом дослідження є прямі та непрямі МА. Аналіз проводитимемо на матеріалі сучасної англійської мови.

У нашому дослідженні ми зупиняємося на розгляді МА, які бувають прямими та непрямыми. На відміну від прямого акту, як висловлювання, зміст якого сприймається буквально, неприховано, непрямий акт трактується як стиль мовлення, усне висловлювання, вираз, речення, мовленнєва дія, мовленнєвий акт адресанта, сенс якої виводиться не буквально, а з опертям на підтекст, прихований зміст, імплікатури дискурсу (Вікіпедія, Електронний ресурс).

Але, попри відмінності у передачі повідомлення, обидва типи МА є необхідними складниками реалізації комунікативного процесу. Також, їм притаманна певна структурна природа. Згідно досліджень Дж. Остіна виділяють локуцію, іллокуцію та перлокуцію в межах структурної природи актів:

– Локуція (англ. *locution* – мовний зворот) (локутивний акт) – побудова фонетично і граматично правильного висловлювання певної мови з певним смислом і референцією. Іншими словами, це акт «говоріння», вимовляння.

– Іллокуція (*il* – префікс, який має посилювальне значення, і англ. *locution* – мовний зворот) (іллокутивний акт) – втілення у висловлюванні, породжуваному в процесі мовленнєвого акту, певної комунікативної інтенції, комунікативної мети, що надає висловлюванню конкретної спрямованості.

– Перлокуція (лат. *per* префікс, який має посилювальне значення, і англ. *locution* – мовний зворот) (перлокутивний акт) – наслідки впливу іллокутивного акту на конкретного адресата чи аудиторію (Вікіпедія, Електронний ресурс).

Опираючись на аналіз структури МА, ми бачимо, що кожен акт характеризується чіткою побудовою (висловлювання повинно бути фонетично та граматично вірно сформованим), несе в собі певне семантичне навантаження, що допомагає у здійсненні комунікативної мети, адже є конкретний зміст та спрямований впливати на дії комунікантів, що приймають участь у дискурсі.

Оскільки метою нашої розвідки окрім розгляду структурної природи МА є ще аналіз особливостей їх вживання в сучасному англійському мовленні, спробуємо на прикладах сучасною англійською мовою показати як прямі та непрямі МА реалізуються в процесі комунікації. Для прямих МА характерне відкрите неприховане передавання змісту повідомлення та чітка структура.

Дж. Серль виділяв п'ять основних типів актів: репрезентативи (асертиви), директиви, комісиви, експресиви, декларації (Серль Дж., 1986: 170).

Якщо мова йде про *репрезентативи*, або *асертивни*, то такий тип МА характеризується істинністю висловлювання. Наприклад:

- All whales aren't fish (усі кити не є рибами).
- All men are mortal (всі люди є смертні).
- The Sun goes round the Earth (сонце обертається навколо землі).

– Water boils at 100 degrees Celsius (вода закипає при 100 градусах за Цельсієм).

Директиви виражають спонукання адресата робити або не робити щось. Наприклад:

– Don't use phones at the exam (не користуйтеся телефонами на екзамені).

- Drive carefully at night (їдь обережно вночі).

Комісиви зобов'язують виконати певні дії у майбутньому або дотримуватися певної лінії поведінки. Наприклад:

– Promise me you will never lie to me again! (пообіцяй, що ти ніколи більше мені не брехатимеш)

– I solemnly swear to look into the situation (я урочисто присягаюся розібратися з ситуацією)

– Follow all the instructions (дотримуйтеся усіх інструкцій)

– I swear, I will not violate the rules (присягаюся, я не порушуватиму правил);

Експресиви виражають психологічний стан мовця, характеризують міру його відвертості. Сюди належать подяка, вибачення, вітання. Наприклад:

– We thank you for helping me (ми дякуємо за допомогу мені).

– We are grateful that you have backed up our plan (ми вдячні, що підтримали наш план).

– Thanks for giving me a lift (дякую, що підвезли).

– I do apologize for having forgotten about our meeting (прошу вибачення, що забув за нашу зустріч.)

– We congratulate you on the promotion (ми вітаємо Вас з підвищенням.)

– I am sincerely sorry for letting you down (мені щиро прикро, що підвів Вас).

- Welcome to our city! (вітаємо у нашому місті!).

Декларативи – вживання даних актів змінює стан речей, а отже, дії є авторитетами, які їх здійснюють. Наприклад:

– I now pronounce you husband and wife (тепер я оголошую вас чоловіком та дружиною).

– I appoint you my assistant (назначаю тебе своїм асистентом).

– Bless you good luck (благословляю тебе на удачу).

Стосовно непрямих МА, зміст висловлювання зазвичай є прихованим, імпліцитним. Комунікатив-

ний зміст непрямих мовленнєвих актів виводиться не із змісту (значення) пропозиції, а із засобів мовленнєвого коду, вжитих у конкретній ситуації, з конкретними мовцями, конкретною тематикою спілкування. Поширеними у вжитку є непрямі МА, що передають прохання, наказ, пораду, запрошення до дії, зацікавлення, докору тощо.

Типові приклади непрямих мовленнєвих актів, які здебільшого є складовими діалогічного мовлення:

– It's cold in this room. Could you close the door («Ви не змогли б зачинити двері?») – комунікативний зміст «зачиніть (будь ласка) двері».

– Could you pass me the bread? («Чи можу попросити Вас передати мені хліб?») – комунікативний зміст «передайте (будь ласка) мені хліб».

– Will you give me your notes? («Ти не даси мені свій конспект?») – комунікативний зміст «дай мені (будь ласка) свій конспект».

– Could you make me a cappuccino? («Чи могли б Ви зробити мені капучино?») – комунікативний зміст «зробіть мені (будь ласка) капучино».

– You had better consult the reliable sources for the verified information («Вам би краще перевірити надійні джерела для перевіреної інформації») – комунікативний зміст «краще перевірте надійні джерела для достовірної інформації».

– I would rather you switched off your phones and put aside your notes («Я би хотіла щоб ви вимкнули телефони та відклали записи») – комунікативний зміст «вимкніть телефони та відкладіть записи».

– You'd better see the doctor and make sure you are alright («Вам би краще сходити до лікаря і запевнитися, що з Вами все гаразд») – комунікативний зміст «сходіть до лікаря і запевніться, що з Вами все гаразд».

– Will you be so kind and help me find the way to the central square? («Чи буде Ваша ласка допомогти мені з дорогою до центральної площі?») – комунікативний зміст «допоможіть мені дістатися центральної площі».

– Will you tell me the time? («Чи не скажете мені годину?») – комунікативний зміст «скажіть мені, будь ласка, годину».

Аналізуючи наше дослідження, робимо наступні **висновки**. МА – цілеспрямована мовленнєва дія, що здійснюється згідно з принципами і правилами мовленнєвої поведінки, прийнятими в даному суспільстві; мінімальна одиниця нормативної соціомовленнєвої поведінки, що розглядається в межах прагматичної ситуації (Вікіпедія, Електронний ресурс).

Кожен МА характеризується чіткою структурою та побудовою. В процесі аналізу ми

з'ясували, що основними складовими МА є локуція, іллокуція та перлокуція, кожен з яких здійснює певну фонетичну, граматичну та лексичну функцію. Вагому роль у здійсненні спілкування відіграють МА, зокрема прямі та непрямі (імплицитні). Щодо прямих МА, то вони характеризуються конкретним чітким комунікативним наміром, що часто витікає із складових даного висловлювання. Непрямі МА, у свою чергу, характеризуються більш прихованим наміром у процесі висловлювання, коли співрозмовники вдаються до вираження наказу, поради, прохання тощо не прямо, а опираючись на контекст.

У дослідженні, на прикладах сучасною англійською мовою показано особливості ужитку прямих та непрямих МА у сучасній англійській мові, що складають основу процесу спілкування. Знання структурної природи та семантичних особливостей властивих для обох типів МА та грамотне вживання даних актів у спілкуванні сприяє успішному досягненню бажаної комунікативної мети. Широке вживання різних типів МА у мові дає можливість чітко донести комунікативну мету, сприяє збагаченню лексичного складу комунікантів і робить процес спілкування між людьми бажаним та успішним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс. Лингвистический энциклопедический словарь. М., 1990. С. 136–137.
2. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка [учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз.]. М. : Высш. шк., 1986. 295 с.
3. Бацевич Ф.С. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи: Монографія. Львів: ПАІС, 2005. 256 с.
4. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Підручник. К. : Видавничий центр «Академія», 2009. 344 с.
5. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып.17. М.: Прогресс, 1986. С. 170–194.
6. Мовленнєвий акт: веб-сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Мовленнєвий_акт (дата звернення: 15.01.2023).
7. Інтенціональність: веб-сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Інтенціональність> (дата звернення: 15.01.2023).
8. Непрямий мовленнєвий акт: веб-сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Непрямий_мовленнєвий_акт (дата звернення: 15.01.2023).

REFERENCES

1. Arutiunova N. D. Diskurs. Lingvisticheskii entsiklopedicheskii slovar. [Discourse. Linguistic Encyclopedia]. M., 1990, pp. 136–137. [in Russian].
2. Arnold I. V. Leksikologiya sovremennogo angliiskogo yazyka. [Modern English Lexicology]. M., 1986, 295 p. [in Russian].
3. Batsevych F. S. Linhvistychna henolohiia: problemy i perspektyvy. [Linguistic genologia: problems and prospects]. Monograph. Lviv: PAIS, 2005, 256 p. [in Ukrainian].
4. Batsevych F. S. Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky. [The Principles of Communicative Linguistics]. K.: “Academy”, 2009, 344 p. [in Ukrainian].
5. Serl Dzh. Klasifikatsiia illokutivnyh aktov. [The classification of illocutionary speech acts]. New in foreign linguistics. № 17. M.: Progress., 1986, pp. 170–194. [in Russian].
6. Movlennivyi akt [Speech act]: veb-sait. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Movlennivyi_akt (data zvernennia: 15.01.2023). [in Ukrainian]
7. Intentsionalnist [Intentionality]: veb-sait. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Intentsionalnist> (data zvernennia: 15.01.2023). [in Ukrainian]
8. Nepriamyi movlennivyi akt [Indirect speech act]: veb-sait. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Nepriamyi_movlennivyi_akt (data zvernennia: 15.01.2023). [in Ukrainian]